

Перераховані три фундаментальні питання й визначають сьогодні основні напрями досліджень. Це проблема *екології* (збереження навколишнього середовища), проблема *духовності* (побудова світу особистості) та *проблема культури* (збереження історичних цінностей). Ці напрями найбільш інтенсивно розробляються у сучасних філософських дослідженнях. У прив'язці до ситуації людини постають і такі специфічні проблеми, на яких раніше філософія не зосереджувалась, а саме – проблеми, що стосуються Іншого – іншого суб'єкта, іншої особистості, іншої цивілізації. Зараз надзвичайно актуальними є проблеми толерантності, солідарності, довіри, розуміння Іншого не як ворога, а як партнера. Тобто проблема суб'єкта, з яким ми шукаємо зв'язок, є однією з ключових проблем сьогодення у різноманітних її вимірах. Досить значною постає також теорія комунікації, теорія спілкування і зв'язків між людьми, особливо у ситуації тривожного очікування, зумовленого численними кризовими явищами сучасного глобального світу.

Все це визначає зміну горизонтів відповідальності в напрямку розробки етики спільної, або колективної відповідальності. На думку Г. Йонаса, нові види і масштаби діяльності вимагають відповідної їй етики передбачення і відповідальності, яка є так само новою, як і можливості, якими вона повинна перейматись. Отже, філософія в сучасному глобалізованому світі отримує як нові перспективи, так і нові загрози, але ключове завдання філософії має концептуально зосереджуватись навколо ідей забезпечення рівноваги людини з навколишнім середовищем, з собою, з власною культурною традицією.

П. В. Кретов
ЧНУ ім. Б.Хмельницького

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА ДЕСКРИПЦІЯ ТА ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ ОСОБИСТІСНОГО ФІЛОСОФСТВУВАННЯ: ФЕНОМЕН КОРЕЛЯЦІЇ

Наразі загальним місцем у науковій літературі стали міркування, які констатують кризу світоглядних засад, ціннісних установок та мотиваційних орієнтацій в сучасній філософській картині світу. Атомізація напрямків філософських та наукових досліджень, підкреслена селективність проблематизації наявних горизонтів смислів (Е. Гуссерль) є симптоматично ілюстративними щодо ситуації тотальної невизначеності (можливо, неефективного плюралізму або ж пізнавальної розгубленості чи то пак кризи аксіоматичних підстав філософствування), сказати б, фідеїстичного контексту процесу трансцендентального запитування (І. Кант) про себе, про світ, про Творця та процес творіння. Може видаватися дещо педальованою така акцентуація саме сакральної проблематики, але вона є нерозривно пов'язаною з вищезгаданими проявами кризи в сучасній філософії, які можна було б наважитися мета-

форично позначити як страх перед будь-якою новою онтологією, фатальний ескапізм філософії перед сучасними викликами історії (А. Тойнбі), хоч би то були здобутки фундаментальних наук, нові прикладні технології чи соціальні пертурбації. Вкрай важливим є завдання точно зафіксувати (аби уникнути закидів у гіперболізації) ту больову точку, нерв проблеми, про яку йдеться – очевидно, що пошуки та розбудова нової антропології як цілісного людино-мірного (І. Бичко) парадигмального підходу до різноманіття розмаїтого світу навряд чи можливі без вихідного усвідомлення та переживання «не-алібі-в-бутті» (М. Бахтін) або феноменологічно-етичного «апріорі болю» (П. Слотердайк). І якщо дійсно людина є сумою її виборів (Ж.-П. Сартр), то особливо актуальною наразі є проблематизація питання щодо формування особистості людини у процесі навчання, її виховання, що, безумовно, стосується як вищої школи загалом, так і фахової підготовки філософів зокрема.

Від моменту набуття Україною незалежності не припинялися дискусії з приводу гіпотетичної акцентуації викладання філософії на нефілософських факультетах та й викладання філософських дисциплін студентам філософських спеціальностей на або історико-філософському матеріалі, або ж на фундаментальних смислових блоках чи то модулях філософії як-то: метафізика та онтологія, теорія пізнання, етика, естетика, філософія мови тощо. Безумовно, філософська спільнота була і є далекою від того, щоби стверджувати однозначний пріоритет того чи іншого підходу. Але питання про взаємовплив, взаємозв'язок цих двох парадигмальних підходів все ж таки видається таким, що не є остаточно з'ясованим. І хоча формат та обсяг нашої розвідки не дозволять окреслити зазначену проблему у всіх її аспектах, саме повернення до неї у контексті становлення української державності та розбудови громадянського суспільства і правової держави видається актуальним.

Зазначену проблематику так чи інакше у своїх дослідженнях розглядали такі українські науковці, як І. Бичко, В. Ярошевець, В. Андрущенко, Л. Губерський, С. Кримський, В. Табачковський, М. Михальченко, В. Кремень та ін.

Отже, яким же чином у процесі підготовки фахівців спеціальності «Філософія» відбувається формування філософської картини світу і які блоки дисциплін при цьому відіграють найважливішу роль? Звичайно, навряд чи можна говорити про первинність історії філософії щодо, наприклад, онтології чи гносеології або навпаки. Відомо, що у навчальному плані вивчення згаданих блоків дисциплін передбачається як паралельне, тобто, наприклад, на першому курсі у першому півріччі студенти починають вивчати історію античної філософії паралельно з метафізикою та онтологією. Ясно, що слабке поки що знайомство з історико-філософською традицією з одного боку значно утруднює осягнення студентами як поняттєвого апарату, так і проблематики метафізики та онтології, але з іншого боку сприяє становленню та виробленню навичок самостійного критичного та креативного мислення, здатності мислити абстрактно, не фіксуючись повсякчас на предметному світі. Тому,

безперечно, одночасне знайомство з історією філософії та із власне філософською проблематикою видається найбільш оптимальним, оскільки входження в контекст історико-філософської традиції неможливе без проблематизації «вічних запитань» світової філософії, того, що Ніцше називав «людське, занадто людське». З іншого боку, перефразовуючи відомий вислів Гайдеггера, викладач, філософствуючи зі студентами, не навчає філософії, але демонструє її, а точніше – репрезентує. Зрозуміло, що такий процес філософствування з необхідністю передбачає численні прямі та непрямі цитати, алюзії та ремінісценції з історико-філософського контексту. Доречно згадати тут «грузинського Сократа», можливо, одного з найвидатніших мислителів радянської доби у філософії Мераба Мамардашвілі, який у своїх лекціях, що лягли в основу більшості його друкованих текстів, звертаючись до тієї чи іншої філософської проблеми, необхідно апелює до колосального масиву, тезаурусу світової культури в цілому та філософії зокрема. Згадаймо його відомий вислів у вступі до лекцій, присвячених циклу романів М. Пруста «У пошуках утраченого часу» – філософ говорить, що він буде думати Прустом про щось. Продовжуючи цю аналогію, можна без перебільшення стверджувати, що будь-яке звертання до персоналій історії філософії обов'язково задіює символічно-безкінечний смисловий ряд (О. Лосев) власне філософської проблематики, що разом і утворює евристичну ситуацію формування власної філософської картини світу кожного студента (метафорично це можна порівняти з вишиванкою або із розвитком і оркестровкою музичних тем у симфонії. Доречно також згадати концепцію поліфонічності мислення М. Бахтіна або буддійський символ мінливого візерунку хвиль на воді). Саме це, на нашу думку, і є вирішальним фактором у формуванні особистості майбутнього філософа, позаяк навчити філософії навряд чи можливо, дана конструкція є семантичною антиномією; але, знову ж таки, використовуючи метафору, можна сказати, що знайомство з історико-філософською традицією подібне до відвідування магазину готового одягу – студент не конче повинен поділяти погляди Боеція, Шопенгауера чи, наприклад, Фуко, але «приміряючи» на себе концептуальну «одіж» мисленників, зіставляючи свій власний досвід та інтелектуальний багаж з інтелектуальною потугою корифеїв філософії, він з необхідністю вчиться філософствувати самостійно, виробляє навички критичного ставлення до того, що Ф. Бекон називав «примарами театру», аналізуючи типові пізнавальні помилки.

У вищезазначеному контексті, можливо, доречно буде скористатися термінологією парадигми екзистенціалізму у світовій філософії, а саме – терміном «екзистенціал», що, попри свою позірну самоочевидність, є доволі складним та має численні інтерпретації. Наразі ми розуміємо під екзистенціалами особистісного філософствування граничні, межові ситуації становлення, які обумовлюють розвиток особистості та її філософської картини світу, що можна порівняти в синергетиці з ситуацією біфуркації у розвиткові та самоорганізації дисипативної системи.

Завершимо достатньо прозорим, але і до краю іронічним висловом Ксенофана: «Ясного знання жодна людина не мала і ніколи не матиме / Щоб торкнутися богів і всіх згаданих <...> речей; / А якщо десь у кінці вона натрапить на досконале казання, / Сама вона про це не знатиме; проте всім щось трохи здасться».

О. В. Кулешов
ЧДТУ

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС ФІЛОСОФІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СХЕМИ

Питання про те, чи необхідний студентам нефілософських спеціальностей курс філософії і яке місце він має займати в навчальному процесі, виникає досить часто. Спробую відповісти на нього.

Зрозуміло, що метою навчання студентів-нефілософів не є формування навичок професійного філософствування. Втім є очевидним і в цілому не викликає заперечення, що будь-який фахівець з вищою освітою має розуміти свою область професійної діяльності у більш широкому контексті, бо лише так, вийшовши за її межі, можна оцінити власну діяльність. В іншому випадку, замикаючись у своїй сфері, фахівець втрачає перспективу її розвитку, здатність до творчості. Знання філософії необхідне у формуванні контексту фахової діяльності, на мою думку, за двома причинами. По-перше, філософія є важливою складовою світової культури. Людина не може називатись культурною, якщо вона не має уявлення про історію і сучасний стан філософії. По-друге, опанування основ філософії розвиває здатність до абстрактного мислення, якої багатьом студентам бракує.

Людина мислить поняттями різної міри абстрактності. Є поняття конкретні, пристосовані до поточної ситуації, є поняття загальнотеоретичні. Кожна наука має свій поняттєвий апарат, ознайомлення з яким є обов'язковою частиною вивчення наук як навчальних дисциплін. Існують також найабстрактніші, базові поняття, які охоплюють всі інші поняття, через які осмислюються й описуються всі інші поняття. Ці базові поняття або концепти утворюють своєрідну концептуальну схему, яка застосовується у всіх галузях пізнання, визначає розуміння людиною будь-якого об'єкта, і яка присутня у свідомості кожної людини. Без неї людина була б розумово сліпою, оскільки була б нездатна до утворення з емпіричних даних загальних понять, необхідним елементом яких є базові поняття концептуальної схеми.

Власне, йдеться про низку понять, які складають категоріальний апарат філософії. Це, зокрема, поняття *причини, наслідку, форми, змісту, системи, елементу, часу, простору, об'єкта, суб'єкта, сутності, явища, роду, виду, індивіду, універсалії, абстрактного, конкретного, необхідності, мож-*